

В. І. Тютюгін, в. о. завідувача кафедри кримінального права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук, професор, м. Харків;
О. В. Євдокімова, старший викладач кафедри кримінального права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук, м. Харків

ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

(Музика А. А. *Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення* : монографія / А. А. Музика, О. П. Горох. — К. : ПАЛИВОДА А. В., 2012. — 404 с.)

Проблема боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та іншими злочинами проти здоров'я населення є однією з найважливіших у сучасному суспільстві. Аналіз статистичних даних, оперативних матеріалів і результатів досліджень вітчизняних учених свідчить про подальше загострення проблеми незаконного обігу наркотиків в Україні. Кількість злочинів проти здоров'я населення зростає кожен рік. За даними кримінальної статистики, питома вага наркозлочинів протягом останніх п'яти років коливається у межах 15 % від загальної кількості злочинів. Органами внутрішніх справ у 2011 р. зареєстровано 15,7 тис. злочинів, вчинених наркоманамі, що на 1,1 тис. більше, ніж у 2010 р. Загалом в Україні кожний шостий злочин був пов'язаний із наркотиками. За даними офіційної статистики Міністерства охорони здоров'я України станом на 1 січня 2011 р., в Україні на диспансерному обліку перебувають 70 464 споживача ін'єкційних наркотиків. Сьогодні відзначається не просто збільшення числа наркоманів, а й посилення та активізація наркобізнесу,

перетворення його на складову частину організованої злочинності в Україні. Виходячи з того, що зловживання наркотиками, їх незаконний обіг становить серйозну загрозу інтересам держави та її соціальним інститутам, потрібні невідкладне розроблення та впровадження комплексних заходів по боротьбі з цими видами злочинів, удосконалення державної політики в цьому напрямку, у тому числі й у сфері кримінального законодавства. Отже, створення ефективної системи запобігання та протидії злочинам проти здоров'я населення в цих умовах є важливою теоретико-прикладною проблемою. Це, у свою чергу, спонукає до проведення комплексного та системного дослідження проблем кримінальної відповідальності за ці діяння, вироблення наукових підходів до кримінально-правових заходів протидії їх вчиненню, розробки теоретичних аспектів покарання та його застосування за зазначені злочини, вивчення та запозичення позитивного законодавчого досвіду окремих зарубіжних держав із цього питання для вдосконалення відповідних положень Кримінального кодексу України. Тому кримінально-правове дослідження санкцій, передбачених за злочини проти здоров'я населення, проблем призначення покарання за їх вчинення, якому присвячена монографія А. А. Музики і О. П. Гороха «Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення», має не лише особливе теоретичне, а й практичне значення.

Рецензоване монографічне дослідження містить низку принципово важливих для кримінально-правової науки і практики запобігання та протидії злочинності положень, які знайшли своє висвітлення у роботі. Зокрема, автори приділили належну увагу значенню покарання у системі заходів протидії злочинам проти здоров'я населення. У роботі широко висвітлюється питання мети покарання у кримінальному праві, сформульоване авторське визначення цієї кримінально-правової категорії, теоретично обґрунтовується, що покарання має єдину мету, а не поділяється на чотири самостійні цілі. Наголошується на тому, що, застосовуючи покарання до винного, суд прагне досягти мети покарання в цілому, а не окремих її складових. Цікавим у практичному відношенні видається сформульований авторами концептуально новий підхід щодо розгляду мети покарання в аспекті призначення окремих видів покарань.

Аналізуючи питання системи покарань у вітчизняному Кримінальному кодексі, автори дійшли висновку щодо можливості виділення в межах закону двох систем покарань: основної і спеціальної. Основну

систему, на їх думку, утворюють усі покарання, закріплені в ст. 51 КК України. Види покарань, які можуть бути застосовані до відповідної категорії осіб, утворюють спеціальні системи покарань, яких, за підрахунками дослідників, у чинному КК України налічується двадцять три. На підставі цього пропонується нове визначення системи покарань як передбаченої кримінальним законом вичерпної й обов'язкової для суду цілісної множинності видів покарань (елементи системи), розташованих у певному порядку за ступенем їх суворості (від менш суворого до більш суворого), на якій ґрунтуються відповідні підсистеми покарань — згруповані за різними підставами види покарань.

У дослідженні розглядаються історичні тенденції розвитку нормативних положень про кримінально-правові заходи у сфері протидії злочинам проти здоров'я населення. Послідовно розкриваються основні етапи реформування кримінального законодавства у цьому аспекті. На підставі аналізу ставлення законодавця до меж караності злочинів у сфері обігу наркотичних засобів у різні часи розвитку Української держави автори дійшли обґрунтованого висновку, що сучасна кримінально-правова політика у сфері криміналізації (пеналізації) і декриміналізації (депеналізації) зазначених видів злочинних діянь не досягає очікуваного результату, оскільки вона здійснюється без необхідного комплексного наукового забезпечення ефективності існуючих та впроваджуваних видів покарань і їх меж у відповідних санкціях за злочини проти здоров'я населення. У зв'язку з цим науковці наголошують на необхідності запровадження всеохоплюючого, постійного і системного моніторингу наркологічної ситуації у державі, на результатах якого ґрунтувалося б відповідне наукове прогнозування ефективності чинних положень та доцільності відповідних змін кримінального закону.

Важливою позитивною рисою монографії є дослідження проблем пеналізації злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, а також правил конструювання кримінально-правових санкцій за їх вчинення. Аналізуючи правила співвідношення загальних та спеціальних норм між собою, автори виявили чисельні вади санкцій за ці види злочинів, які обумовлені недотриманням законодавцем певних правил юридичної техніки при їх конструюванні, та запропонували шляхи їх усунення.

Також слушно слід визнати висловлену в роботі позицію щодо питання конструювання кумулятивних санкцій за злочини проти здоров'я населення. У монографії констатується, що в деяких із цих

злочинів корисливий мотив не є обов'язковою ознакою складу, але санкції за їх вчинення передбачають обов'язкову конфіскацію майна. Наприклад, збут наркотичних засобів (ст. 307 КК України) не завжди пов'язаний з корисливим мотивом, але в санкції за цей злочин встановлена конфіскація майна як обов'язкове додаткове покарання. Як відмічають А. А. Музика і О. П. Горох, її застосування в разі відсутності корисливого мотиву при вчиненні цього злочину суперечитиме положенням ч. 2 ст. 59 КК. З метою усунення цих неузгодженостей між положеннями Загальної та Особливої частини КК України вчені пропонують у санкціях за наркотичні злочини (і будь-які інші посягання), що можуть вчинятися не лише з корисливих, а й з інших мотивів, встановити конфіскацію майна як факультативне покарання. Таким же чином, на їх думку, слід вирішити питання і щодо конструювання кумулятивних санкцій, в яких позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю передбачено як обов'язкове додаткове покарання, однак злочини, за які воно встановлено, за своїм характером можуть вчинятися не тільки у зв'язку з посадою, яку обіймає винний, або з діяльністю, якою він займається (наприклад, частини 2, 3 ст. 308, частини 2, 3 ст. 312, частини 2, 3 ст. 313 КК). Саме тому в санкціях за ці злочини зазначене додаткове покарання має бути факультативним.

Важливе теоретичне й практичне значення мають науково обґрунтовані положення, що стосуються недоліків діяльності судових органів стосовно призначення покарання за злочини проти здоров'я населення. Загалом автори позитивно оцінюють практику застосування покарання за ці діяння. Водночас звертають увагу, що досить часто зустрічається невідповідність призначених покарань їх нормативній визначеності. Констатується, що суди подекуди неадекватно реагують на загальну тенденцію загострення криміногенної ситуації у сфері обігу наркотиків та не враховують суспільну небезпечність злочинів цієї категорії, а тому призначають занадто м'яке покарання. Автори наголошують, що суди повинні застосовувати найбільш репресивні кримінально-правові заходи щодо осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі «наркотичні» злочини, пов'язані із збутом наркотиків, а також раніше судимою особою, а також у разі вчинення злочинів організованою групою та за наявності інших обтяжуючих обставин. Разом із тим пропонують своєчасно застосовувати та поєднувати з покаранням примусове лікування наркологічних хворих, використовувати передбачені

законом можливості для призначення покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, щодо осіб, винних у вчиненні менш небезпечних злочинів і здатних виправитися без ізоляції від суспільства.

Позитивним є те, що у монографії досить широко аналізується зарубіжний досвід щодо регламентації питань кримінальної відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів. На підставі його вивчення пропонується внести певні зміни у відповідні статті КК України з метою оптимізації відповідальності за «наркотичні» злочини.

Беззаперечною заслугою авторів є висвітлення проблем правового регулювання примусового лікування (ст. 96 КК). Проаналізовано сучасний стан правового регулювання примусового лікування від наркоманії як в Україні, так і в деяких іноземних державах. Звертається увага на те, що якщо раніше законодавець чітко вказував на види захворювань, які є підставами для застосування до особи заходів примусового лікування — алкоголізм та наркоманія, то у чинному КК України ці підстави об'єднуються у межах законодавчо невизначеного поняття «хвороба, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб». На сьогодні аналіз чинного законодавства та доволі суперечлива позиція Пленуму Верховного Суду України не дають можливості зробити чіткий висновок про те, які саме захворювання можна вважати такими, що є небезпечними для здоров'я інших осіб, чи належать до соціально небезпечних захворювань алкоголізм та наркоманія.

Ураховуючи неоднозначність підходів у науковій літературі щодо підстав примусового лікування, дослідники наводять досить вагомні аргументи щодо доцільності та необхідності застосування примусового лікування за ст. 96 КК України до хворих на наркоманію, токсикоманію, алкоголізм.

У той же час уявляється, що потребують подальшого наукового дослідження та обґрунтування запропоновані авторами варіанти вдосконалення положень ст. 96 КК України щодо строків примусового лікування та можливості його зарахування у строк відбування призначеного покарання.

Монографія є актуальною, своєчасною, автори вирішують важливі науково-теоретичні проблеми, які стосуються покарання та його призначення за злочини проти здоров'я населення. Сформульовані висновки можна розцінювати як незаперечний авторський внесок у юридичну науку. Робота містить низку пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства, що свідчить про практичний потенціал цього дослідження.